

Η Προσαρμογή στη Μετάφραση και ο Στόχος της Επικοινωνίας

Δ.Κ.

Κατά τη μετάφραση ενός λογοτεχνικού έργου, είναι αναγκαία η προσαρμογή του στη γλώσσα-πολιτισμό του αναγνωστικού κοινού. Αυτό αποδεικνύεται μέσω των εννοιών του «Υποδειγματικού/Εμπειρικού Αναγνώστη» του Έκο και του «ανάλογου αισθητικού και συγκινησιακού αντίκτυπου» του Φ. Ίσραελ, που σύμφωνα με τον οποίο είναι και ο στόχος της λογοτεχνικής μετάφρασης. Η προσαρμογή τελικά είναι αναπόσπαστο στοιχείο της μεταφραστικής διαδικασίας, που επιδιώκει την επικοινωνία. [Σελ. 131-136]

της Αγγελικής-Ελίνας Μαρμαρίδου

Συγγραφέα, Διδάκτορα
Μεταφρασιολογίας της Ανώτατης
Σχολής Μεταφραστών και
Διερμηνέων του πανεπιστημίου
Paris III

Κάθε λογοτεχνικό δημιούργημα απευθύνεται σε ένα συγκεκριμένο αναγνωστικό κοινό, το οποίο έχει τη δυνατότητα να το κατανοήσει εις βάθος αποκρυπτογραφώντας τα μη προφανή του νοήματα, για να το ενεργοποιήσει, να το ολοκληρώσει και να το κάνει να βρει έναν προορισμό. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο συγγραφέας ή ο ποιητής απορρίπτουν συνειδητά κάποιους πιθανούς αναγνώστες που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο. Απλώς, ο αναγνώστης που έχει την ανάλογη ετοιμότητα αποδοχής, την ευαισθησία ή την καλλιέργεια είναι εκ των πραγμάτων σε προνομιά θέση. Η ανάγνωση του κειμένου ανακινεί μέσα του γνώσεις, συ-

γκινήσεις και συνειρμούς με αποτέλεσμα να καθίσταται αυτός δέκτης του μηνύματος που, ως πομπός, στέλνει ο πνευματικός δημιουργός, περισσότερο ή λιγότερο συνειδητά. Υπάρχει, κατ' αυτή την έννοια, επικοινωνία, και μάλιστα αμφίδρομη, ανάμεσα στο πνευματικό δημιουργήμα, ή στον συγγραφέα αφενός, και στον κατάλληλο αναγνώστη αφετέρου. Από τη στιγμή όμως που η πνευματική δημιουργία, την οποία αποτελεί το πρωτότυπο, περνά ως «αναδημιουργία» σε μια άλλη γλώσσα-πολιτισμό, τα παραπάνω ισχύουν και για αυτήν, δηλαδή για το μεταφρασμένο έργο.

Τι σημαίνει όμως «αμφίδρομη επικοινωνία» μεταξύ ενός έμπυχου παράγοντα, του αναγνώστη, και ενός άψυχου, του γραπτού λόγου; Αυτό που αναφέρθηκε ανωτέρω συνοπτικά: ότι το κείμενο-πομπός στέλνει το μήνυμα, νοητικό και αισθητικό, που φέρει μέσα του, στον αναγνώστη-δέκτη, ο οποίος σε κάθε ανάγνωσή του διεισδύει όλο και βαθύτερα στο νόημα του έργου, για να ανακαλύψει τα νοήματα του συγγραφέα, συνήθως κρυμμένα ή καμουφλαρισμένα πίσω από πλήθος (υπο)νοημάτων και υπονοουμένων, συνδηλώσεων, λογοπαιγνίων, ασκήσεων ύφους, με εργαλεία ανίχνευσης από τη μια το γνωστικό του υπόβαθρο, τις συσσωρευμένες γνώσεις, το καταστάλαγμά τους, την εγκυκλοπαιδική ή θεματική έρευνα εάν αυτό καταστεί αναγκαίο για περαιτέρω διευκρινήσεις, γλωσσικού, πολιτιστικού ή υφολογικού χαρακτήρα, και από την άλλη τις εμπειρίες του, την ευαισθησία, την ιδιοφυία και τη διαίσθησή του.

Την ίδια πνευματική διεργασία πραγματοποιεί και ο αναγνώστης του μεταφρασμένου έργου. Ανακαλύπτοντας ολοένα κάτι παραπάνω μέσα στο κείμενο, ο αναγνώστης συνομιλεί κατά μία έννοια με αυτό. Κάθε νέο εύρημα από μέρους του επιδρά κατά τέτοιο τρόπο, ώστε αυτό να του αποκαλύπτει συνεχώς νέα μηνύματα καθιστώντας τον ικανό να βλέπει όλο και πιο μακριά. Ανάμεσά τους δημιουργείται μια αμοιβαία εμπιστοσύνη και οικειότητα, ένα είδος «συνενοχής». Όταν η επικοινωνία μεταξύ των δύο είναι επιτυχής, αυτό σημαίνει πως συγγραφέας και αναγνώστης διαθέτουν κοινό κώδικα συνεννόησης. Ο συγγραφέας ως πομπός εκπέμπει στα μήκη κύματος του αναγνώστη ως δέκτη. Ωστόσο, το παραπάνω δεν είναι

μία *a priori* επιλογή του συγγραφέα. Ένας λογοτέχνης γράφει διότι κάτι μέσα του έχει ωριμάσει τόσο ώστε να ζητά να βγει προς τα έξω. Δεν το κάνει για να ικανοποιήσει κάποιο αναγνωστικό κοινό. Κατ' αυτήν την έννοια, δεν γράφει αυτό που περιμένει ο αναγνώστης να διαβάσει. Στην ουσία, γράφει για τον εαυτό του. Πρόκειται για μια ανάγκη αυτοέκφρασης που αγγίζει τα όρια ενός είδους αυτοψυχανάλυσης. Είναι μία μοναχική διαδικασία που ολοκληρώνεται εσωτερικά, χωρίς ωστόσο αυτό να της προσδίδει αντικοινωνικό χαρακτήρα. Διότι ο λόγος, εξ ορισμού, διαθέτει κοινωνική διάσταση. Αποβλέπει στην «κοινωνία», την ανθρώπινη επαφή. Έτσι, ο λογοτέχνης, όσο και αν γράφει πρωταρχικά για τον εαυτό του, δεν γράφει μόνο γι' αυτόν. Γράφει και για όσους είναι σαν αυτόν. Κάτι που αποτελεί *a posteriori* διαπίστωση. Γιατί η πράξη δείχνει ότι πάντα υπάρχει ένα ανάλογο αναγνωστικό κοινό, το οποίο είναι ικανό να καταλάβει και να αισθανθεί όσα έχει να πει ο συγγραφέας.

Παρ' όλο λοιπόν που ο λογοτέχνης δεν γράφει με πρώτη μέριμνα το παραπάνω κοινό, τελικά έχει γράψει και γι' αυτό. Ακόμη και αν αυτό το κοινό, θεωρητικά, μπορεί να περιορίζεται ή συνοψίζεται σε έναν αναγνώστη.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν όλα τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι κάθε έργο απευθύνεται σε έναν «Υποδειγματικό Αναγνώστη», κάποιον δηλαδή που είναι ικανός να το ερμηνεύσει κατά τον τρόπο του συγγραφέα, κάνοντάς το να βρει έτσι τον πρώτο λόγο ύπαρξής του. Εξ ου και η αναγκαιότητα της προσαρμογής του μεταφρασμένου έργου στη γλώσσα και τον πολιτισμό που θα το υποδεχθεί. Διότι, δεδομένου ότι κάθε πολιτισμός έχει τις ιδιαιτερότητές του, αντίστοιχα και οι αναγνώστες που ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτισμούς μεταξύ τους και μιλούν άλλη γλώσσα έχουν διαφορετικά σημεία αναφοράς, πιθανότατα διαφορετικές κοσμοθεωρίες και ξεχωριστούς τρόπους κατανόησης των ίδιων θεμάτων που διέπουν τη ζωή ή ακόμη και διαφορετικά θέματα να τους απασχολούν σε αυτήν. Ο πιθανώς ελλειπτικός τρόπος ή τα αισθητικά σχήματα με τα οποία εκφράζεται και συγκινεί ένας συγγραφέας στο πρωτότυπο, παραπέμπουν σε μία πραγματικότητα άγνωστη, εφόσον δεν βιώνεται, για τον αναγνώστη της μετάφρασης. Κατά συνέπεια, χρειά-

Κάθε έργο απευθύνεται σε έναν «Υποδειγματικό Αναγνώστη», κάποιον δηλαδή που είναι ικανός να το ερμηνεύσει κατά τον τρόπο του συγγραφέα, κάνοντάς το να βρει έτσι τον πρώτο λόγο ύπαρξής του

ζεται πιθανότατα επεξήγηση ο λόγος, ή προσαρμογή τα αισθητικά σχήματα, κατά τη μεταφορά του έργου από τη μία γλώσσα-πολιτισμό στην άλλη. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όχι μόνο το πρωτότυπο, αλλά και η μετάφρασή του θα βρει τον «Υποδειγματικό Αναγνώστη» της.

Πράγματι, μία δυσνόητη μετάφραση, που μεταφέρει πιστά το γράμμα του πρωτοτύπου, παραμελώντας το πνεύμα του, δεν είναι δυνατόν να βρει αποδέκτη ικανό να κατανοήσει τα μηνύματα, την αισθητική ή τη συγκινησιακή διάσταση του έργου του συγγραφέα. Για να γίνει αυτό πιο σαφές, παρατίθενται τα παρακάτω παραδείγματα, από την ελληνική μας μετάφραση του γαλικού παιδικού βιβλίου με τίτλο: *Mon je-me-parle*³ (Αγαπημένο μου ημερολόγιο),⁴ όπου ο πατέρας της μικρής Χλόης, προσπαθώντας να την παρηγορήσει για τον θάνατο της χελώνας της, της προτείνει να της αγοράσει μια άλλη:

1) Πρωτότυπο: “Sûrement pas, j’ ai dit, ma Zéphira n’ est pas un chou-fleur qu’ on change.”⁵

Κατά λέξη μετάφραση: «Σίγουρα όχι», είπα, «η Ζεφείρα μου δεν είναι ένα κουνουπίδι

που αλλάζει κανείς».

Η μετάφρασή μας : «Όχι βέβαια !», φώναξα. «Τι ήταν η Ζαφείρω μου, κανένα χαλασμένο παιχνίδι, που θα το πετούσα, για να πάρω καινούριο;»⁶

2) Πρωτότυπο : “Alors Maman m’ a fait ses yeux moelleux de mousse au chocolat.”⁷

Κατά λέξη μετάφραση: «Τότε η μαμά μού έκανε τα μαλακά της μάτια μους σοκολάτας».

Η μετάφρασή μας: «Η μαμά, ξαφνικά, πήρε ένα μελιστάλαχτο ύφος και με ρώτησε με την πιο γλυκιά φωνή της».⁸

Η προσαρμογή του πρωτοτύπου στις ιδιαιτερότητες της γλώσσας και του πολιτισμού της μετάφρασης, θα έχει ως συνέπεια τη δημιουργία ενός δεύτερου «Υποδειγματικού Αναγνώστη», που στην ουσία όμως δεν θα διαφέρει από εκείνον του πρωτοτύπου έργου. Πιο συ-

Φωτ.: Β. Καρκατέλης

γκεκριμένα, το εν λόγω έργο, επιτελώντας τον στόχο ενός, υπό την ευρεία έννοια, έργου τέχνης, θα προκαλεί ανάλογη συγκίνηση και αισθητικό αποτέλεσμα⁹ ανεξάρτητα με το αν είναι εκφρασμένο στη μία ή στην άλλη γλώσσα-πολιτισμό. Έτσι, αντί να λέμε, σε αυτήν την περίπτωση, ότι το πρωτότυπο και η μετάφρασή του έχουν το καθένα τον δικό του «Υποδειγματικό Αναγνώστη», θα είναι ίσως πιο ακριβές αν πούμε ότι το πρωτότυπο βρίσκει τον έναν και μοναδικό «Υποδειγματικό Αναγνώστη» του, και στις δύο γλώσσες-πολιτισμούς.

Ας σημειωθεί ότι, αν και ο συγγραφέας απευθύνεται εξ ορισμού στον «Υποδειγματικό Αναγνώστη», τον ιδεώδη, στην πράξη υπάρχει και ο πραγματικός αναγνώστης, δηλαδή ο οιοσδήποτε τυχαίος αναγνώστης, ο «Εμπειρικός»,¹⁰ ο οποίος δεν ταυτίζεται απαραίτητα με τον «Υποδειγματικό». Η ερμηνεία που θα δώσει ο «Εμπειρικός Αναγνώστης» σε ένα λογοτεχνικό έργο, θα εξαρτηθεί από το δικό του γλωσσικό υπόβαθρο, τις δικές του γνώσεις, τις εμπειρίες του, την ιδιοφυΐα και διαίσθησή του. Οπλισμένος με διαφορετικά εργαλεία ανίχνευσης, θα ανακαλύψει πιθανώς μηνύματα διαφορετικά ή συμπληρωματικά. Έχει το δικαίωμα να δώσει τη δική του ερμηνεία, αρκεί αυτή να μην έρχεται σε σύγκρουση με τη γενικότερη «συνοχή του κειμένου».¹¹

Σε κάθε περίπτωση, η αναγκαιότητα μιας προσαρμογής στη μετάφραση καθίσταται προφανής, εφόσον το αναγνωστικό κοινό είναι διαφορετικό από εκείνο του πρωτοτύπου. Ανήκει σ' έναν άλλον πολιτισμό, με διαφορετικές καταβολές, πολιτιστικές εμπειρίες, κοινωνική διάρθρωση και λογοτεχνικές ευαισθησίες. Είναι αναμενόμενο κατά κάποιον τρόπο το ίδιο γραπτό κείμενο να μην έχει τον ίδιο αντίκτυπο και στα δύο αναγνωστικά κοινά. Επειδή όμως «μετάφραση» είναι η επανέκφραση του νοήματος ενός κειμένου σε μια άλλη γλώσσα –και στην περίπτωση της λογοτεχνίας νόημα είναι όχι μόνο η εννοιολογική αλλά και η συγκινησιακή διάσταση– και επειδή «μεταφράζω» σημαίνει πρωτίστως κάνω κατανοητό στη μητρική μου κάτι που έχω αρχικά κατανοήσει σε μια ξένη γλώσσα, στόχος του μεταφραστή ενός λογοτεχνικού έργου είναι η παραγωγή ενός ανάλογου αισθητικού και συγκινησιακού αντίκτυπου με το πρωτότυπο.¹²

Η ερμηνεία που θα δώσει ο «Εμπειρικός Αναγνώστης» σ' ένα λογοτεχνικό έργο, θα εξαρτηθεί από το δικό του γλωσσικό υπόβαθρο, τις δικές του γνώσεις και το καταστάλαγμα αυτών, τις εμπειρίες του, την ιδιοφυΐα και διαίσθησή του

Ο μεταφραστής που διαβάζει το προς μετάφρασιν έργο, ταυτίζεται με τον «Υποδειγματικό Αναγνώστη» αποποιούμενος τον ρόλο του «Εμπειρικού». Αν δεν συμβεί αυτό, η επικοινωνία, που σε τελική ανάλυση είναι το ζητούμενο της μετάφρασης, θα χωλαίνει, ενώ στον αναγνώστη του μεταφρασμένου έργου θα γεννώνται δικαιολογημένα ερωτηματικά. Μόνο εφόσον περάσει από το στάδιο του «Υποδειγματικού Αναγνώστη», είναι σε θέση ο μεταφραστής να προβεί στις απαραίτητες προσαρμογές ώστε το πρωτότυπο να μπορεί να γίνει κατανοητό στον αναγνώστη ενός διαφορετικού πολιτισμού. Είναι ανάγκη να μη θεωρείται η προσαρμογή ως απόδειξη των περιορισμένων δυνατοτήτων της μεταφραστικής διαδικασίας, όπως, ίσως, κάπως πεσιμιστικά, θεωρεί ο Λαντμιράλ (Ladmiral),¹³ αλλά ως απαραίτητο στοιχείο αυτής, ένας τρόπος απόλυτα αποδεκτός και αυθόρμητος ώστε να περάσουν τα μηνύματα και η αισθητική του πρωτοτύπου σε έναν άλλον πολιτισμό.

Σημειώσεις Τέλους

1. U.Eco, *Lector in Fabula* (γαλλική μετάφραση της Myriem Bouzaher), (χ.τ.: Εκδόσεις *Le livre de poche*) (1985), σ. 61-62.
2. Eco, *Lector*, σ. 68.
3. S. Pernusch, *Mon je-me-parle* (χ.τ.: Εκδόσεις Casterman (1996).
4. S. Pernusch, *Αγαπημένο μου ημερολόγιο* (γαλλική μετάφραση της Ελίνας Χ. Μαρμαρίδου), (Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονοι Ορίζοντες) (1999).
5. Pernusch, *Mon je-me-parle*, σ. 8.
6. *Idem*, *Αγαπημένο μου ημερολόγιο*, σ. 8.
7. Pernusch, *Mon je-me-parle*, σ. 9.
8. *Idem*, *Αγαπημένο μου ημερολόγιο*, σ. 10.
9. F.Israël, *Traduction littéraire : l'appropriation du texte*, στο F.Israël και M.Lederer, *LA LIBERTÉ EN TRADUCTION* (Παρίσι: Εκδόσεις Didier) (1991), σ. 22.
10. Eco, *Lector*, σ. 77.
11. U.Eco, *Les limites de l'interprétation* (γαλλική μετάφραση της Myriem Bouzaher), (χ.τ.: Εκδόσεις *Le livre de poche*) (1992), σ. 41.
12. Israël, *οπ.π.*, σ. 61-62.
13. J.-R.Ladmiral, *Traduire : théorèmes pour la traduction* (χ.τ.: Εκδόσεις Gallimard) (1994), (πρώτη έκδοση Payot, 1979), σ. 20.